

L'educació per a la ciutadania i l'ideal de l'autonomia democràtica

Jordi Solé i Xavier Ballart

Entre els múltiples paradigmes d'educació existents, en podem identificar dos de bàsics: una visió moral-col·lectiva basada en un paradigma cultural que ressalta la responsabilitat moral i política de l'educació, i una visió utilitària-pragmàtica basada en un paradigma economicista que subratlla la dimensió pragmàtica de l'educació. L'objectiu dels autors és proposar un tercera via que combina alguns aspectes dels dos plantejaments esmentats. Aquest tercer plantejament utilitza l'anomenat «paradigma de l'autonomia» on la capacitat de realitzar anàlisis pròpies distingeix al ciutadà autònom del ciutadà políticament indiferent.

Els sistemes educatius són considerats freqüentment com un dels instruments que serveixen per modelar una cultura política, és a dir, un conjunt de valors, actituds i orientacions polítiques. Des de la ciència política s'argumenta repetidament que si la cultura i les estructures polítiques són congruents entre sí, si es reforcen mútuament, l'estabilitat i la durabilitat de les institucions poden donar-se per garantides.

L'educació per a la ciutadania a les escoles pot considerar-se com un intent més d'estrènyer els llaços entre el sistema polític i la seva base social, és a dir, els ciutadans. Les nostres escoles poden educar els ciutadans per a la democràcia, preparar-los per a la participació i el pluralisme.

Tot seguit exposem de manera temptativa algunes reflexions sobre aquest tipus d'educació, estructurades al voltant de tres preguntes: ¿per quin motiu «educació per a la ciutadania»? ¿Què hauria d'ensenyar? ¿I com ho hauria de fer?

POLÍTICA I EDUCACIÓ

Tradicionalment, els governs han portat a terme un estricte control polític sobre els sistemes educatius. Els estats són en gran part responsables de l'educació formal i amb aquesta finalitat mobilitzen enormes recursos econòmics i humans. Per altra banda, el significat polític dels programes educatius i els plans d'estudis és molt alt; que la seva reforma acostumi a estimular debats polítics intensos n'és un símptoma. Històricament, la universalització de l'educació ha significat una lluita política important que ha transcorregut paral·lelament a la lluita per la democratització.

Aquests són només alguns exemples de les múltiples i estretes relacions entre política i educació. Per descomptat, en aquestes línies no podem enumerar-les totes. No obstant això, com a punt de partida de les nostres reflexions, volem subratllar la raó principal d'aquesta relació que, al nostre entendre, és la següent: l'educació és en si mateixa una activitat social i política amb finalitats socials i polítiques.

Els diferents punts de vista sobre educació reflecteixen la classe de societat que tenim i la que ens agradaria tenir. Entre els múltiples paradigmes d'educació existents, en podem identificar, assumint els riscos de la generalització, dos de bàsics: una visió moral-col·lectiva basada en un paradigma cultural que ressalta la responsabilitat moral i política de l'educació, així com la seva dimensió fonamentalment col·lectiva; i una visió utilitària-pragmàtica basada en un paradigma economicista que subratlla la dimensió pragmàtica de l'educació i que defensa un sistema educatiu eficient en termes de formació d'individus qualificats.

Els plantejaments moral-col·lectius de l'educació contenen explícitament teories i projectes polítics i socials. De fet, alguns teòrics de la política (Plató, Rousseau, Locke, Dewey, etc...) han desenvolupat teories importants sobre l'educació. Totes elles posen l'accent en l'estret vincle entre l'educació i la creació de la base cívica per a una «bona societat». Des d'un punt de vista moral-col·lectiu, l'educació fa una contribució important a l'estabilitat i a la legitimitat del sistema, ja que a través d'ella els alumnes interioritzen normes, institucions i actituds necessàries per garantir fins a cert punt la viabilitat d'un sistema polític i socioeconòmic determinat. És a dir, l'escola, o el sistema educatiu, és generalment un agent de socialització política que contribueix a la formació d'una determinada societat política.

Per contra, els defensors de la visió utilitària-pragmàtica subratllen el suposat caràcter «no ideològic» de l'educació. Un dels objectius d'aquesta aproximació seria mantenir la política lluny de l'educació, és a dir, eliminar idees polítiques i categories ètiques del debat sobre l'educació. Aquí el propòsit de l'educació seria l'adquisició del coneixement «neutre», sense afavorir cap concepte determinat de societat, i de les competències pràctiques que poden aplicar-se durant la vida laboral de l'alumne. L'eficàcia del sistema educatiu pot mesurar-se en termes de producció del tipus de força de treball competitiva i eficient que millor cobreixi les necessitats de l'economia. Així, l'educació és principalment «formació» i no té res a veure amb abstractes projectes polítics o socials.

Però la qüestió és que, al nostre entendre, aquesta visió realment conté tanta ideologia com la visió moral-col·lectiva, encara que d'una manera més implícita. És a dir, la visió utilitària-pragmàtica es fonamenta també sobre un determinat projecte social, basat en una manera de pensar economicista, i amaga darrere de la seva suposada neutralitat interessos polítics concrets. En termes utilitaris-pragmàtics, l'educació adquireix també un caràcter instrumental, però en un altre sentit: econòmicament i laboralment instrumental. En les societats postindustrials amb economies basades en el coneixement, aquesta funció es considera de vital importància.

Les nostres escoles poden educar els ciutadans per a la democràcia, preparar-los per a la participació i el pluralisme

L'EDUCACIÓ PER A LA CIUTADANIA DEMOCRÀTICA

Definim l'educació per a la ciutadania democràtica com *aquells esforços educatius duts a terme a les escoles a fi de preparar als alumnes per viure com a ciutadans en una societat democràtica*¹. És un tipus d'educació que aspira a la creació, a través d'ensenyament formal durant la infantesa i la joventut, de ciutadans conscients del seu paper en la societat democràtica (dels seus drets i deures) i capaços d'escollir les seves pròpies opcions polítiques.

L'educació per a la ciutadania democràtica dona visibilitat als vincles entre l'educació i la política abans esmentats. De fet, el nostre concepte d'educació per a la ciutadania prové de la idea segons la qual l'escola té una responsabilitat social i política en la preparació dels estudiants per a la seva «vida democràtica». Així, l'educació per a la ciutadania pot considerar-se com una eina pedagògica per a la realització del que podem anomenar «la missió política» de l'escola: la millora de societats democràtiques a través de l'educació de ciutadans capaços de fer-hi una contribució positiva.

DOS PLANTEJAMENTS

En relació amb els objectius que aquest tipus d'educació es proposa assolir, és a dir, tenint en compte el tipus de ciutadans que aquesta educació pretén formar, es poden identificar dos plantejaments

L'escola, o el sistema educatiu, és generalment un agent de socialització política que contribueix a la formació d'una determinada societat política

principals basats en diferents conceptes de democràcia i de ciutadania, i relacionats amb un dels dos punts de vista sobre educació que hem identificat més amunt. Com cada conceptualització, aquesta és per descomptat una simplificació de la realitat, però tanmateix útil per estirar el fil de la nostra argumentació.

Plantejament maximalista - normatiu

En termes generals, els estudis sobre l'educació per a la ciutadania adopten principalment la visió moral-col·lectiva sobre educació. Aquests estudis afirmen que l'escola prepara els alumnes per a viure en una societat política com a ciutadans actius. L'escola, aleshores, jugaria un paper cabdal a l'hora de crear una ciutadania conscienciada i activament implicada en la democràcia. L'educació formal tindria la responsabilitat de formar ciutadans actius en la comunitat política democràtica i generar en ells una orientació a la participació entre els estudiants, així com actituds i valors congruents amb les orientacions participatives.

Des d'aquest plantejament, l'educació per a la ciutadania és també educació moral, en tant que intenta generar compromís amb alguns valors, actituds i orientacions que sostenen les democràcies pluralistes. L'educació per a la ciutadania exerceix així una influència sobre la cultura política, que al seu torn té efectes positius sobre l'estabilitat i la legitimitat del sistema. A més, el plantejament maximalista posa l'accent en la dimensió col·lectiva de l'educació, així com en la seva

eficàcia a l'hora de crear llaços entre l'individu i la comunitat. Així, l'educació per a la ciutadania aspira no només a la formació d'individus conscients dels seus drets i deures, sinó també a la creació de «comunitat». Es considera que la ciutadania democràtica pot mantenir unides les societats modernes o «lligar» els ciutadans a les seves respectives comunitats.

Aquest plantejament està estretament connectat amb l'anomenada «visió republicana-participativa» de la democràcia. En resum, aquesta visió es fonamenta en els aspectes següents:

Comunitarisme: això és, una teoria que subratlla la dimensió social dels éssers humans. Els individus són socialitzats en comunitats que tenen gran importància per a la construcció de la seva identitat i la formació de les seves vides individuals. Així doncs, els individus no són només responsables envers sí mateixos, sinó també envers la societat en la qual interactuen i es desenvolupen.

Una visió substantiva i normativa de la política i de la democràcia: la democràcia no és només un mètode de presa de decisions, una tècnica per a la gestió del conflicte social, sinó també un projecte i un ideal moral que busca el compliment d'altres ideals i projectes més amplis com la llibertat, l'equitat o la justícia social.

Plantejaments participatius, que subratllen les virtuts de la democràcia directa i de la necessitat de minimitzar l'abast del poder burocràtic en la vida pública i privada, partits polítics inclosos. Per a aquests plantejaments, el dret al desenvolupament individual només es pot aconseguir en una societat participativa on s'estimuli un sentit de la responsabilitat política, una preocupació per als problemes col·lectius. La participació activa es considera com un principi bàsic de la democràcia. Sense això, la democràcia no és possible, perquè es converteix en «el pati de les elits», en un nivell de presa de decisions inassolible per al ciutadà mig.

El plantejament maximalista-normatiu és congruent amb un concepte ampli de ciutadania, segons el qual aquesta és principalment una pràctica que implica el compromís actiu cap a la comunitat i el bé comú, i no només una condició, un mer estatus jurídic. D'altra banda, la ciutadania tindria també una dimensió col·lectiva relacionada amb la identitat, en tant que confereix un sentit de pertinença als individus (pertenença no basada en la nacionalitat o l'afiliació ètnica, sinó en un conjunt de drets cívics).

Plantejament minimalista-realista

Els plantejaments minimalistes estan estretament relacionats amb la visió utilitària-pragmàtica de l'educació, en la mesura que perceben l'educació per a la ciutadania com la transmissió del coneixement i l'adquisició de les qualificacions i les capacitats necessàries per actuar com a ciutadà eficient en un context polític democràtic.

L'objectiu de l'educació per a la ciutadania no és la creació d'una ciutadania activa sinó d'una ciutadania competent. Els estudiants haurien d'adquirir les competències i els coneixements necessaris per realitzar eficaçment els seus interessos mitjançant el procés polític. L'atenció es

Els defensors de la visió utilitària-pragmàtica subratllen el suposat caràcter «no ideològic» de l'educació

posa en l'eficàcia, en la capacitat de prendre les decisions correctes i de portar a terme objectius efectivament identificats mitjançant els procediments més adequats. Així, les escoles han de transmetre als alumnes les capacitats i les habilitats que necessitaran per desenvolupar-se eficaçment en un sistema democràtic.

El plantejament minimalista es basa en el que podríem anomenar la «visió liberal-elitista» de la democràcia, recolzada en:

L'individualisme, és a dir, un paradigma segons el qual la persona té primacia moral i els seus interessos privats i la seva autonomia personal han de prevaler sobre els interessos de les col·lectivitats socials.

Una visió pràctica o processal de la política i la democràcia: la democràcia és abans que res un mètode per exercir el poder, un sistema representatiu que permet seleccionar una elit política experta, capaç d'arbitrar entre interessos divergents i de prendre les decisions legislatives i administratives necessàries. És, per tant, una visió que evita una aproximació normativa de la democràcia relacionada amb el compliment de certs ideals o la realització de projectes socials concrets.

Una visió pluralista de la societat, on hi ha diversos grups d'interès amb poder corporatiu que busquen exercir influència política; les normes constitucionals funcionen en un context de cultura política diversa i un sistema de recursos econòmics desiguals;

els governs intervenen i jutgen entre demandes (l'Administració i els seus departaments forgen els seus propis interessos), però han de respectar sempre el principi de neutralitat, segons el qual s'han de mantenir neutres en relació amb els diversos conceptes de «bona vida» i de «bona societat» que els ciutadans poden tenir, sense afavorir-ne cap.

Una visió escèptica de la participació: en les democràcies representatives, el que és realment important no és la participació constant de tots els ciutadans, sinó la competència entre partits polítics

per exercir el poder. La participació àmplia i generalitzada no és necessàriament bona, i en algunes circumstàncies determinades pot fins i tot ser nociva perquè, en generar multitud de demandes, pot dur a una sobrecàrrega dels sistemes polítics. A més, el que motiva la participació no és el bé comú o el compromís social sinó l'interès personal.

Aquest plantejament reflecteix una «visió pragmàtica» de la ciutadania. Aquesta és una categoria jurídica d'on no deriva cap norma ètica, cap contingut substantiu, només drets legals que s'han de protegir. A més, la ciutadania és una categoria individual, una situació que afecta a individus i no a col·lectivitats en el seu conjunt.

Aquesta visió es fonamenta en un determinat projecte social, basat en una manera de pensar economicista

L'objectiu de l'educació per a la ciutadania: dues aproximacions

	Aproximació maximalista-normativa	Aproximació minimalista-realista
Visió sobre l'educació	Moral-col·lectiva	Utilitària-pragmàtica
Concepte de democràcia	Republicana-participativa	Liberal-elitista
Concepte de ciutadania	Cultural	Estatus legal
Objectiu	Ciutadans actius: creació de comunitat per mitjà d'una participació activa	Ciutadans eficients: competència política per assolir efectivament els interessos privats

Els plantejaments maximalistes predominen en la literatura especialitzada. Encara que de fet estiguem d'acord amb alguns dels seus postulats bàsics, hi veiem algunes febleses:

S'exageren les expectatives sobre l'educació per a la ciutadania: s'espera d'ella la solució a les situacions que es perceben com a perilloses per a la legitimitat i l'estabilitat de les democràcies: baixa participació, apatia, indiferència, cinisme, crisi de valors... L'escola es veu com la institució adequada per formar una ciutadania activa i compromesa amb una cultura política democràtica que pugui compensar els dèficits de les democràcies. Però la supervivència i l'estabilitat de la democràcia no depenen només de l'educació per a la ciutadania, sinó també del funcionament de les seves institucions, dels seus resultats, del comportament de les elits etc.

Se sobrevalora el paper de l'ensenyament formal durant la infància: la ciutadania no s'«aprèn» exclusivament a través de l'ensenyament convencional a l'escola ni tampoc només durant la infantesa. Hi ha altres institucions de socialització política almenys tan importants com l'escola: la comunitat, els mitjans de comunicació de masses, la família... Durant la infància, la socialització política primària té lloc sobretot en la família. Les vies informals d'aprenentatge podrien ser més importants per a «aprendre» la ciutadania que les formals. Fins i tot si les escoles poguessin educar de manera efectiva sobre la ciutadania democràtica, no es garantiria l'existència de ciutadans actius i participatius.

Es parteix de la idea segons la qual les democràcies es basen en alguns valors fonamentals, que han ser àmpliament compartits per la societat. La democràcia, des d'una aproximació republicana-participativa, té una base ètica sense la qual a penes podria funcionar. No compartim aquesta visió. Creiem que un consens absolut al voltant dels valors no és essencial per a les democràcies. És molt més urgent que existeixi consens sobre els processos i les vies de resolució de conflictes, és a dir, sobre procediments i institucions de regulació del conflicte i de creació de consens. La democràcia hauria de permetre, dintre de certs marges, la competència entre valors i conceptes de «bona societat». El que és essencial és el consens sobre les maneres d'expressar aquests valors i aquests conceptes.

L'educació per a la ciutadania democràtica dóna visibilitat als vincles entre l'educació i la política

La visió normativa de la democràcia i de la ciutadania xoca fins a cert punt contra la realitat política. La ciència política demostra repetidament que existeix un interès molt baix per la política, que predominen les actituds cíniques o passives, que els ciutadans tendeixen a no confiar en les

Els individus són socialitzats en comunitats que tenen una gran importància per a la construcció de la seva identitat

institucions polítiques, que els individus compromesos i actius són una excepció en comptes de la norma i que la gent tendeix a participar sobretot quan els interessos personals estan en joc. Tanmateix, això no significa que les democràcies amb nivells de participació baixos funcionin malament. Poden funcionar raonablement bé, com de fet ho fan, fins i tot amb nivells baixos de participació i amb dosis elevades de desafecció.

El plantejament minimalista, per la seva part, presenta també algunes febleses. Aquest plantejament tendeix a conformar-se amb les «democràcies realment existents» i evita qüestions normatives sobre «el que hauria de ser». Ens condemnariem a un carreró sense sortida si no paréssim esment a qüestions normatives i perseveréssim en les consideracions purament empírico-realistes. Al capdavant, l'educació conté una crida a la millora de la realitat existent, un potencial de transformació social, que la mirada pragmàtica tendeix a esquivar. L'educació per a la ciutadania ha de reconèixer la realitat de les democràcies realment existents, però també ha de tenir en compte el propòsit transformacional de l'educació.

UN TERCER PLANTEJAMENT: L'AUTONOMIA DEMOCRÀTICA

El nostre objectiu és ara proposar un tercera via que combina alguns aspectes dels dos plantejaments que hem analitzat. Aquest tercer plantejament utilitza l'anomenat «paradigma de l'autonomia»,² per al qual l'objectiu de l'educació per a la ciutadania és el ciutadà autònom, és a dir:

Ciutadans amb formació política, amb els coneixements i la comprensió sobre la política (estructures, procediments, drets, etc.) suficients com per evitar judicis i arguments estereotipats.

Ciutadans amb «racionalitat política», capaços de pensar sobre processos polítics d'una manera autònoma, de formar les seves opinions i judicis individualment, de tractar racionalment problemes polítics i de reflexionar críticament sobre les institucions socials, culturals i polítiques dominants. Els ciutadans autònoms poden jutjar la política perquè tenen no només els coneixements necessaris, sinó també criteris de judici, i són capaços d'aplicar-los.

Ciutadans amb un sentit de la responsabilitat social, de desenvolupament conjunt del futur, del deure cívic. El que està en joc és no només l'interès personal, sinó també l'interès de la comunitat (sigui local, nacional o global). Els ciutadans responsables actuen no solament i no sempre sobre la base dels interessos propis; la seva implicació en assumptes públics té també finalitats socials. L'autonomia política no és només un objectiu individual, sinó també col·lectiu. Aquest paradigma, que combina la dimensió individual i col·lectiva de l'educació, destaca alhora l'autodeterminació individual i la responsabilitat social.

Ciutadans capaços d'actuar quan els sembli necessari, amb competències i habilitats polítiques adequades per participar amb eficàcia en el procés polític. L'educació per a la ciutadania hauria de fomentar la disposició a arribar a ser actiu en el procés polític. No obstant això, la participació en sí mateixa no és la finalitat de l'educació per a la ciutadania, sinó ciutadans capaços de participar. La capacitat de realitzar anàlisis pròpies i no conformistes, l'opinió i l'acció independents distingeixen al ciutadà autònom del ciutadà políticament indiferent que predomina en el present. Però la tasca de l'educació per a la ciutadania no consisteix a educar futurs polítics. La participació activa, gairebé professional, no pot ser-ne la finalitat. La participació pot ser la conseqüència de l'educació per a la ciutadania, és a dir, la conseqüència de la reflexió autònoma sobre assumptes polítics, però no la seva finalitat. Aquesta reflexió autònoma i crítica probablement desenvoluparà en l'estudiant una orientació cap a l'acció, una motivació per participar. Però aquest no és un resultat requerible de l'educació per a la ciutadania. Que un alumne es converteixi en un ciutadà actiu fora de classe depèn de diversos factors, no només de l'educació que rebí a l'escola. L'objectiu principal hauria de ser la reflexió autònoma i la capacitat per intervenir en decisions polítiques.

L'ideal de l'autonomia democràtica està fermament relacionat amb el propòsit general de l'educació: promoure l'autonomia i l'emancipació individual com condició per a l'emancipació social.

Des de certes perspectives, la democràcia és abans que res un sistema que permet seleccionar una elit política

ASPECTES DIDÀCTICS DE L'EDUCACIÓ PER A LA CIUTADANIA

Finalment, pretenem contestar molt breument la pregunta següent: ¿quins són el contingut i els mètodes educatius que millor persegueixen l'objectiu de l'autonomia democràtica?

Informació factual

La informació factual sobre la política dona a l'estudiant el coneixement útil per pensar racionalment i actuar eficientment en un sistema democràtic. La realitat social, econòmica i política és cada vegada més complexa i això afecta a la transparència de les estructures i els processos polítics. Reconeixent al mateix temps aquesta complexitat, l'educació per a la ciutadania hauria de proporcionar informació per projectar una mica de llum sobre aquesta complexitat i fer més comprensible el procés polític.

Un plantejament modern de l'educació per a la ciutadania, basat en conceptes de les ciències polítiques, hauria d'incloure els aspectes següents:

Conceptes clau de la ciència política: què són i com funcionen les institucions bàsiques de la democràcia, què implica la ciutadania per a les societats modernes, quins drets han de ser respectats i quines obligacions s'assumeixen etc.

No només estructures i institucions, sinó també processos: l'educació per a la ciutadania no pot ser

un simple ensenyament sobre institucions, drets i deures. Els conceptes estimulen el coneixement polític; els processos estimulen la comprensió. L'estudi dels processos polítics ajudaria a comprendre mitjançant models simples (per exemple, el model de David Easton) com funcionen els sistemes polítics, quins són les seves «entrades», els seus resultats i les interaccions que es donen en el seu sí, com poden els ciutadans influir sobre la presa de decisions etc. Idealment, el contingut polític de l'educació per a la ciutadania hauria de ser una barreja d'estructures i processos.

1. *Anàlisi de conflictes i controvèrsies clau dels nostres temps.* El conflicte, element central en política, reflexa la controvèrsia, exigeix argumentació i estimula per tant un estil d'ensenyament i aprenentatge que permet als alumnes desenvolupar les seves pròpies opinions i arguments. A més, l'anàlisi de conflictes clau (per exemple, protecció del medi ambient vs. creixement econòmic) pot reforçar la consciència i la responsabilitat social dels estudiants. En aquest terreny, els estudis de cas són un bon instrument.

2. *Nivells interdependents de ciutadania: local, europeu i global.* El contingut de l'educació per a la ciutadania no hauria de limitar-se al marc de l'Estat-nació: encara que la ciutadania (legal) continua definint-se en relació amb l'Estat-nació, estan sorgint noves formes de ciutadania (per exemple, la ciutadania de la Unió Europea). L'educació per a la ciutadania hauria de contribuir al desenvolupament de les noves dimensions de la ciutadania i a la comprensió dels processos que, en principi, erosionen la sobirania dels Estats-nació. A més, hauria de prestar una atenció especial a la dimensió global. Obtenir una certa consciència de ciutadania global implica ser conscient de problemes mundials (divisió Nord-Sud, drets humans, conflictes internacionals, distribució desigual de la riquesa i del benestar, xocs culturals...), que posen de relleu que som part d'una comunitat humana que s'enfronta a problemes i reptes comuns.

L'educació conté una crida a la millora de la realitat existent, que la mirada pragmàtica tendeix a esquivar

3. *... i tot això, en perspectiva històrica.* Aprendre a les escoles i amb perspectiva històrica la lluita per a la democràcia, els avanços en la ciutadania i els drets humans ens ajudaria probablement a reforçar la nostra consciència del progrés humà (evitant, es clar, interpretacions lineals de la història) i superar així el cinisme i/o pessimisme socialment predominants avui en dia.

COMPETÈNCIES, HABILITATS I CAPACITATS

L'educació per a la ciutadania no només ha de proporcionar informació i coneixements polítics. Ha d'ajudar també a adquirir competències, habilitats i capacitats necessàries per exercitar la ciutadania democràtica fora de les escoles. Des del nostre punt de vista, les competències més importants que s'han d'adquirir són:

Competències cognoscitives, com ara examen crític, anàlisi i judici, comprensió, formulació de les preguntes correctes, predisposició cap a una discussió amb coneixement de causa, examen dels punts de vista propis, l'argumentació correcta d'una opinió... Molt important és

també la competència per utilitzar adequadament la informació procedent dels mitjans de comunicació, que ocupen un paper clau en les democràcies modernes.

Competències o habilitats pràctiques de participació per intervenir efectivament en el procés polític sempre que es percebi com a necessari. Aquestes qualificacions comprenen l'establiment de xarxes de contactes, la mobilització, la negociació, la gestió de conflicte, capacitats comunicatives com ara parlar en públic etc. No obstant això, ja que no veiem la participació com l'objectiu clau de l'educació per a la ciutadania, sinó la reflexió autònoma, sostenim que l'adquisició de competències cognoscitives és de gran importància per convertir a l'alumne en un ciutadà autònom.

És important que el mètode didàctic estimuli el paper actiu de l'alumne tot evitant la pura i simple transmissió del coneixement, que implica un paper passiu de l'estudiant i un aprenentatge de tipus reactiu. Els mètodes participatius (jocs, debats, entrevistes) promouen la capacitat d'intervenir en política i estimulen actituds importants per al desenvolupament d'una ciutadania democràtica (respecte cap a les normes, participació, argumentació...). Idealment, l'ensenyament a través de conceptes i categories hauria de completar-se fins a cert punt amb mètodes més participatius, però sense que aquell perdi la seva preeminència.

És important que el mètode didàctic estimuli el paper actiu de l'alumne tot evitant la pura i simple transmissió del coneixement

¿VALORS?

Per descomptat, les escoles juguen encara un paper important en la transmissió de valors. Però l'escola ha d'evitar l'adoctrinament de valors, encara que siguin valors a la pràctica àmpliament compartits. Cal preguntar-nos si, per exemple, conceptes com «tolerància» poden realment ensenyar-se. L'ideal de l'autonomia democràtica és clarament incompatible amb l'adoctrinament. Parlar excessivament amb els joves sobre valors no assegura que els interioritzin. L'efecte final pot ser el contrari. Els professors haurien d'ajudar els estudiants a trobar i afermar els seus propis valors, no enumerar-los en una espècie de catàleg i després intentar adoctrinar-los.

EL «PLA D'ESTUDIS INVISIBLE»

Els contextos de l'aprenentatge exerceixen la seva influència sobre l'eficàcia de l'ensenyament formal. El «pla d'estudis invisible», és a dir, les normes formals i informals que predominen a les escoles i que conformen la cultura de les institucions educatives, també ocupa un paper important en l'ensenyament per a la ciutadania democràtica.

La democràcia ha de ser experimentada directament en la vida escolar diària. Allí els alumnes hi haurien d'experimentar el valor del respecte –per a les opinions pròpies i de l'altre–, la presa de decisions majoritària o la recerca del consens. Necessitem, per tant, escoles compromeses amb

la democràcia i professors compromesos amb valors democràtics i pràctiques participatives (no només en el procés d'aprenentatge, sinó també en relació amb l'organització i la gestió de les escoles). Una escola on prevalgui un context agressiu i violent ho tindrà més difícil per desenvolupar en els alumnes un sentit del compromís i de respecte a l'altre.

CONCLUSIÓ

L'educació per a la ciutadania hauria de perseguir, segons l'ideal de l'autonomia democràtica que hem defensat, la formació de ciutadans autònoms, madurs i responsables, capaços de comprendre com funciona un sistema polític, de pensar individualment sobre la política i la ciutadania i d'actuar eficientment sempre que els sembli necessari.

Però l'educació per a la ciutadania no pot aspirar a la creació d'una ciutadania activa, profundament compromesa i que comparteix valors bàsics, actituds i orientacions cap a la democràcia. El que aquesta educació ha d'aconseguir és la millora del coneixement i de les capacitats cognoscitives (i també, però secundàriament, les habilitats participatives) dels futurs ciutadans en relació amb la política. Això podria comportar un reforç de l'orientació comunitària o fins i tot la participació directa, però no té perquè ser d'aquesta manera. Diversos factors (per exemple, la concurrència d'altres agents educatius o els comportaments i la competència de les elits) poden contrarestar els esforços educatius duts a terme a les escoles i convertir estudiants políticament sensibles i informats en ciutadans apàtics. Unes expectatives desmesurades en relació amb l'impacte que l'educació exerceix sobre les possibilitats de millora democràtica d'individus i col·lectivitats poden dur a desil·lusions.

NOTES

1. Tot i que hi ha importants diferències semàntiques entre els diferents sistemes d'educació europeus («civics», «éducation civique», «educación cívica», «educazione cívica», «Gemeinschaftskunde», «Sozialkunde», «politische Bildung»), l'educació formal sobre política i ciutadania a l'escola pot trobar-se en gairebé tots els plans d'estudi. Aquest contingut educatiu té fins i tot rang constitucional en alguns *Länder* alemanys. En alguns països pot trobar-se en les escoles secundàries com assignatura autònoma amb continguts específics, mentre que en altres països es tracta d'un contingut educatiu present en diverses assignatures, és a dir, una qüestió transversal en els plans d'estudis.

2. Vegeu SANDER (1997: 9): *Handbuch Politische Bildung*. Bonn: Wochenschau Verlag.